

Trócsányi Berta.) Olvashatunk a hazai távoktatás koncepciójáról és didaktikai hipotéziséről. (Lux Alfréd tanulmánya.), valamint a felnőttoktatás lélektani-pedagógiai problémáiról (J. N. Kuljutkin munkája).

A második rész az iskolai felnőttnevelés kérdései közül a művelődési anyag tartalmi és szerkezeti korszerűsítésének problémáival (Csoma Gyula tanulmánya), az oktatási formák szerepével és a tanulás irányításának metodikai sajátosságaival (Daly Lenke írása) foglalkozik a magyarországi felnőttnevelés oldaláról. A szovjet szerzők tollából ezekre „rímelő” témák az oktatási folyamat sajátosságai az esti iskolákban (E. P. Tonkonogaja), a szakmai és általános képzés kapcsolata (O. D. Fjodorova). E témakör további figyelemre méltó tanulmányai a felnőttek általános képzésének ösztönzésével (Sz. G. Verslovskij) és a hazai középiskolai felnőttoktatás társadalmi szerepével (Tánczos Gábor) foglalkoznak.

A kötet harmadik részében a szerkesztő számára ismét kedvező lehetőséget jelentett a párhuzamos bemutatás az iskolán kívüli felnőttnevelés élő, hatékony formáiról: a népi egyetemekről a Szovjetunióban és a Korunk Valósága mozgalomról hazánkban. (A népi egyetemek társadalmi oktatási intézmények, amelyek társadalmi önkormányzattal működve szolgálják a felnőttek általános képzettségének kiszélesítését, kulturális és szakképzettségi színvonalának emelését. A Korunk Valósága Hajdú-Bihar megyei munkásművelődési tömegmozgalom, amely az üzemek szocialista brigádjait mozgósítja kulturális vállalásokra.)

A rendkívül gazdag tartalmú, metodikailag is igen változatos kötet legnagyobb értékét abban lehet megfogalmazni, hogy *megragadja és bemutatja azt a minőségileg új, speciális funkciót betöltő nevelési szerepkört, amelyet a felnőttnevelés az egyénenkénti személyiségformálás és a társadalom- és gazdaságformálás egészében betölt.* Nem a „felnagyított gyermek” oktatásának-nevelésének programjából indul ki, nem adaptáció, hanem a minőségileg új andragógia legfontosabb irányainak, módszereinek és szerkezeti formáinak leírására, problémáinak jellemzésére vállalkozik. E feladatok a szocialista társadalomepítés folyamatában számos ponton megegyeznek a szovjet és a magyar felnőttnevelés rendszerében, miközben az is nyilvánvalóvá válik, hogy a hazai felnőttnevelés feladatai – a történelmi különbségekből adódóan – sürgetőbbek, felgyorsultabb fejlesztést kívánnak, mint a Szovjetunióban, ahol ez a folyamat már évtizedekkel korábban elkezdődött.

A kötet tanulmányai igen sok ponton adhatnak értékes inspirációt nemcsak a felnőttnevelés szűkebb szakterületein dolgozók, hanem a köznevelés-közművelődés rendszerének továbbfejlesztésével foglalkozó szakemberek további munkájához is.

Ritoók Pálné

HORVÁTH GYÖRGY; SZEMÉLYISÉG ÉS ÖNTEVÉKENYSÉG

Budapest 1978. Tankönyvkiadó. 341 oldal

Kevés olyan ember fordul meg a Deák Ferenc utcai könyvesboltban, aki a polcok előtt elhaladva ne venné kézbe a piros-fehér fedőlappal ellátott könyvet. A lapozgatás során hamarosan kiderül, hogy a szerző sokoldalú megközelítésből, a pszichológia, filozófia és a pedagógia határterületén kívánja kibontani a címben röviden és pontosan jelzett témát. A szembeötlő verssorok, szépirodalmi idézetek stílárisan is érdekes olvasmányt ígérnek.

Az első benyomás nem vezet félre, Horváth György „Személyiség és öntevékenység” című könyve valóban gazdag tartalmú, interdiszciplináris jellegű, emellett könnyen emészthető, olvasmányos.

A szerző saját bevallása szerint arra vállalkozik, hogy bevezet egy célszerűnek tartott, a pedagógiában is hasznosítható személyiségfogalmat. Ennek előkészítéseképpen széles körű nemzetközi szakirodalmat tekint át, ügyesen summázva a különböző nem marxista személyiségfelfogásokat, irányzatokat, melyek közül a perszonalizmus, a mélylélektan, a mezőelmélet, a rétegelméletek, a dinamikus és interakciós személyiségelméletek, a faktoranalízis és a biológiai személyiségelméletek szerepelnek a munkában.

Ezzel szemben rendkívül szegényes a szovjet pszichológiában megtalálható irányzatok bemutatása. A bemutatás szó nem is találó, összesen hét oldalnyi rövid jelzés tanúsítja, hogy vannak ilyenek. Az 55.

oldalon felsorolt féltucat személyiségfogalom azt sejteti, sőt bizonyítja, hogy egymástól jelentősen eltérő személyiségkoncepciók húzódnak meg a definíciók mögött. Hogy milyenek, az azonban már nem derül ki a szövegből. Csak fokozza az olvasó zavarát, hogy a továbbiakban két valóban jelentős, de az idézettek között nem szereplő pszichológus (*Rubinstejn* és *Leontyev*) személyiségfelfogását ismerheti csupán a szerző. Számomra az is kissé érthetetlen, hogy a pedagógiában jól hasznosítható, nemzetközileg ismert személyiségfelfogásokra semmilyen utalás nem történik, például a nálunk is nagyon népszerű L. I. *Bozsovicsera*.

És itt a szakirodalmi áttekintés be is fejeződik. Véleményem szerint indokolatlanul, mivel az utóbbi évtizedben a személyiség kutatásában a többi szocialista ország is jelentős lépést tett előre. Különösen az NDK, mely két nagy nemzetközi konferenciát is szervezett a személyiség témakörében. Nem véletlen, hogy ott vállalkoztak elsőként L. *Sève* „Marxizmus és személyiségelmélet” című munkájának megvitatására és a kollektív vita eredményének nyilvános publikálására. Megjegyzések egy részét *Sève* is figyelembe vette személyiségfelfogása korrekciójában. Horváth György könyvében egyébként *Sève* koncepciója egyáltalán nem jelenik meg. A név itt-ott ugyan felbukkan, de többnyire jelentéktelen összefüggésekben. Ezt pedig nagy hibának tartom, mivel az eddigi marxi fogantatású személyiségelméletek közül ez a legkifejtettebb, legkonceptuózusabb. Ráadásul szintén a tevékenységet, csak nem az öntevékenységet, hanem a munkát tekinti rendszerteremtő elvnek. Ha a szerző nem ért vele egyet, az NDK-s kollégákhoz hasonlóan vállalni kellett volna a bírálóat kényelmetlenségét.

Igazából azonban nem egyet nem értésről, hanem félreértésről van szó. *Sève* a filozófiai, társadalomtudományi személyiségfelfogásának megfelelően nem az ember *egyedi* meghatározottságát veszi alapul, mint a pszichológiai személyiségkoncepciók jelentős része, hanem társadalmilag-történelmileg konkrét, tartalmas személyiségfogalmat ad a *különös* dimenziójában. Az ember azonban mint az emberi nem tagja *általánosan* is meghatározott. Az ember – személyiség – individuum hármas dimenziójából Heller Ágnes az elsőt, az ember általános meghatározottságát részesíti előnyben. Ezért Makai Mária és Földesi Tamás a Magyar Filozófiai Szemlében élesen megbírálták. *Sève*, Huszár Tiborhoz és Farkas Endréhez hasonlóan, (akiknek még a neve sem bukkan fel a könyvben) a középső szférának tulajdonít jelentőséget. Horváth György pedig az individuálisra jellemző logika konzekvenciái szerint építkezik. Erre, mint pszichológusnak természetesen minden joga megvan. Amikor azonban interdiszciplináris feldolgozásra vállalkozott, a fenti determinációs hálózattal számolnia kellett volna. Ezt ma már az új tantervi dokumentumok és nevelési kézikönyvek is megteszik, aláhúzva a személyiségnek, mint a konkrét társadalom tagjának nevelését.

Személyiségfogalmának bevezetése előtt Horváth György *Marx*-nak a Gazdasági-filozófiai kéziratokból kibontható személyiségfelfogásához nyúl, valóban újszerűen. A rendkívül gondolatgazdag marxi kéziratokból azt a vonatkozást emeli ki, mely szerint az egyes ember lényege szabad, tudatos tevékenységében, öntevékenységében rejlik. Ennek alapján így előlegezi saját személyiségfogalmát: „a személyiség az egyes ember természetével és társadalommal kialakult – az öntevékenységben megnyilvánuló – kölcsönhatásának viszonylag állandó rendszere”. Ugyanezt röviden így summázza: „a személyiség az öntevékenység viszonylag állandó rendszere”. (80. o.)

Mivel nem leíró, hanem „teremtő (konstruktív)” definíciót kíván adni, a továbbiakban részletesen kibontja annak alapépítményét. Olvasmányossá valóban csak ezen a ponton válik a könyv. A sok példa érthetővé teszi, oldja a mondanivalót, de mivel a szelekció nem túl szigorú, néhol elég lazán kapcsolódik a téma lényegéhez. Engem főleg az állatpéldák zavartak. Például a személyiség és a pszichikum viszonyának tisztázásakor mellőzni lehetett volna a kecskék, macskák „érzelmeit” és a patkány agyának gyönyörközpontjait, elég lett volna az emberi agy elektromos ingerlésével foglalkozni.

A fogalom tartalmának kibontása egyébként igen széles mezőben történik. Az elemzés a tevékenység, pszichikum és személyiségrendszerének vizsgálatával indul. A pszichikum természete úgy tisztázódik a munkában, mint „az anyagi szerveződésnek az a szintje, amelyben az élő szervezetenek és a külvilágnak, a belsőnek és külsőnek a tárgyi tevékenység révén megvalósuló egysége létrejön”. (94. o.) A szerző aláhúzza, hogy az általa bevezetett személyiségfogalom a pszichikumot és a személyiséget nem azonosítja, de lehetővé teszi az emberi pszichikum teljesebb leírását, megkönnyíti a társadalmi, gyakorlati szempontból fontos sajátosságainak feltárását.

Egyéb definíció típusokkal egybevetve úgy találja, az öntevékenység rendszerét központba helyező meghatározás előnye abban is kifejeződik, hogy pszichológiai tartalmat.

Ézután a tevékenység, öntevékenység és kényszertevékenység viszonyát érinti, sajnos elég röviden. A filozófiai alapozás szempontjából pedig ez a kérdéskör nagyon fontos volna, hiszen egybeesik a szubjektív viszonyulás történelmi megjelenésének, alakulásának problematikájával. Itt a szerző nagyon alkalmas lehetőséget mulasztott el az öntevékenység lényegének feltárására.

A kifejtés végén az öntevékenység mint az egyén *magától értetődő* tevékenysége jelenik meg. Az öntevékenységről szóló fejezet a tevékenység lehetősége és korlátai mellett a mozgástér, életter szociális meghatározottságát is elemzi, majd kitér a forradalmiság és mindennapi élet, a realitásérzék, a konformizmus és manipuláció kérdéseire is. Az áttekintés végkicsengése szerint: „Az ember tettei révén alkotja meg saját személyiségét; saját maga számára éppúgy, mint a társadalom számára *tetteiben válik csak valósággá személyisége*.” (172. o.) Így az összetétel mindkét tagja külön hangsúlyt kap, az *ön* is, a *tevékenység* is.

Ha a személyiség az öntevékenység *rendszere*, akkor tisztázni kell, hogy adott összefüggésben mit tekintünk rendszernek és milyen rendszerteremtő elv alapján. A szerző ezt is kissé szélesen teszi, bevonva elemzésébe a rendszerszemléletű kutatásoknak logikailag ide nem tartozó vonatkozásait is. Így a személyiségtől eltávolodva rövid kirándulást teszünk az általános rendszerelmélet berkeibe, majd Pavlovtól Bersteinig haladva áttekintést kapunk a laboratóriumi fiziológia kutatásainak fejlődéséről a célreflex felismerésétől a ciklikus reguláció elvéig. „A célirányulás és tervszerűség a természetben” című alfejezet visszatér az alapkérdésre és a személyiségnek mint az öntevékenység rendszerének rendszerteremtő tényezőjét az *öntevékenység célrendszerében* ismeri fel. Majd ezt kiszélesíti a *tervek és távlatok* rendszerévé.

„A személyiség fogalmát bevezetni akkor és csak annyiban van értelme, amennyiben feltételezzük, hogy van bizonyos *stabilitása* a személyiségnek, azaz az öntevékenység rendszerét viszonylagos állandóság jellemzi.” (213. o.) A fejtegetés következő részében erről a viszonylagos állandóságról, a döntésekről és választásokról ír a szerző. A kifejtés itt feszesebbé, lényegretörőbbé válik. A döntés folyamat jellegét a szándék, döntés, akarat dialektikus kölcsönhatásából bontja ki, hangsúlyozva a tudatos és nem-tudatos összefüggéseit. A döntés felelősségéhez eljutva valódi személyiségproblémát érint, a döntés tartalmát, egyéni és társadalmi jelentőségét.

A továbbiakban a személyiség kialakulását, fejlődését tekinti át az egyes ember szemszögéből, melynek reális rendező elve: *lehetőségei mozgásterének állandó bővülése*. Jellegzetessége pedig az *időperspektíva kialakulása*. A felnőtt személyiséghez eljutva felveti az emberi teljesség problémáját, melyet számomra igen rokonszenvesen, az emberi vonatkozások gazdagságában fedez fel.

A könyv a személyiség megismeréséről szóló fejezettel és néhány oldalon összegezett pedagógiai tanulságokkal zárul. A szerző a személyiség megismerésében – véleményem szerint helyesen –, elsőként a szépirodalom jelentőségét méltatja. Valóban minden tudományos megközelítés egyoldalú, eszköztelen és merev az irodalom totális, többnyire intuitív indíttatású személyiségbrázolása, dinamizmusa mellett. Nem mellőzi azonban az egyéb személyiségmegismerő módszerek rövid ismertetését sem. A gyakorlati pedagógiát is érintve kiemeli a jelenlegi iskolarendszer és a keretei között megvalósuló tevékenységrendszer szűk és korlátozott voltát, melybe a gyerek életének viszonylag „szűk szelvénye” fér bele csupán. Így a tanulók megismerésének lehetősége is jelentősen lecsökken.

A pedagógiai tanulságok levonása *Makarenkóhoz* vezet el. A személyiséget egy életformára csak a *tényleges tevékenység rendszere* által lehet felkészíteni. A nevelés csomópontja a távlatok rendszerének kiépítése. Nemcsak a tananyagra, hanem felelősségteljes döntésekre is meg kell a fiatalokat tanítani. Mivel a döntés felelősségét csak tényleges és valós közügyekben lehet átélni, az iskolai önkormányzatot ajánlja gyakorlóterül.

Bevallom, ettől a befejezéstől sokkal többet vártam, azt reméltem, hogy a szerző lényegeset lép előre az önnevelés, önirányítás, öntevékenység mai problematikájának feltárásában. A kérdéskör pedagógiai konzekvenciáiból az új nevelési dokumentumok is lényegesen többet tartalmaznak.

Röviden összegezve véleményemet, úgy találom, érdemes volt elolvasni Horváth György könyvét. Hangvételem talán kissé kritikusabb a kellőnél, csak azért nem tompítottam le az élet, mert ez a munka érdemeit szerintem nem csökkenti, hanem növeli. Csak méltó írásokat érdemes bírálni. A bevezetett személyiségfogalom a maga határain között feltétlenül megállja a helyét, új összefüggésekre hívja fel a figyelmet. Talán akad majd nevelésméleti szakember, aki részletesebben kibontja a koncepcióban rejlő pedagógiai lehetőségeket is.

Szabenyi Péterné